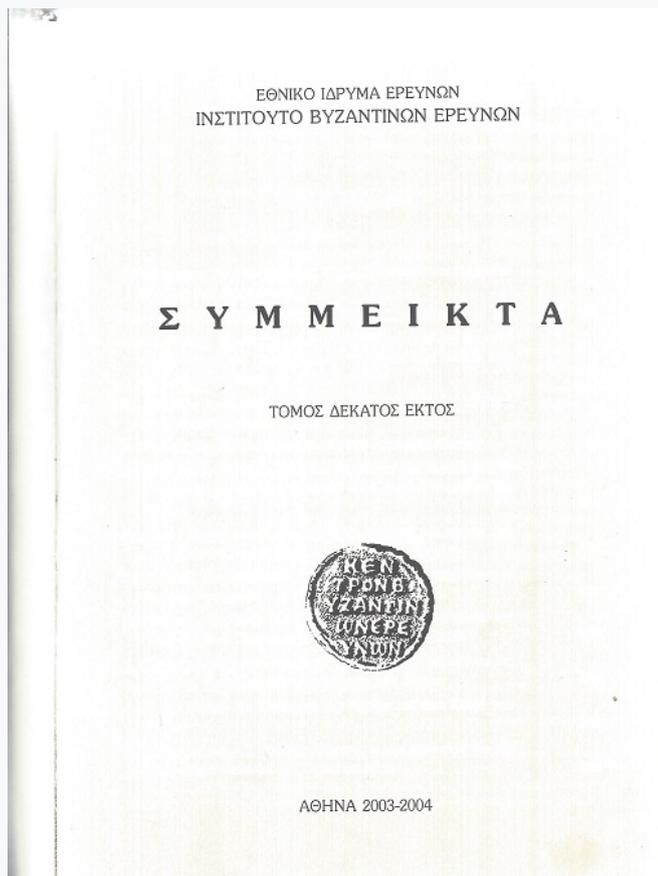

Byzantina Symmeikta

Vol 16 (2003)

SYMMEIKTA 16

**Ίωάννης Σταυράκιος: Ένας λόγιος στη
Θεσσαλονίκη τῆς πρώιμης Παλαιολόγειας ἐποχῆς**

Ελεωνόρα ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ

doi: [10.12681/byzsym.915](https://doi.org/10.12681/byzsym.915)

Copyright © 2014, Ελεωνόρα ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ Ε. (2008). Ίωάννης Σταυράκιος: Ένας λόγιος στη Θεσσαλονίκη τῆς πρώιμης Παλαιολόγειας ἐποχῆς. *Byzantina Symmeikta*, 16, 379–394. <https://doi.org/10.12681/byzsym.915>

ΕΛΕΩΝΟΡΑ ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΤΑΥΡΑΚΙΟΣ: ΕΝΑΣ ΛΟΓΙΟΣ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΤΗΣ ΠΡΩΙΜΗΣ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΕΙΑΣ ΕΠΟΧΗΣ

Ῥήτορας δὲ ἀγαθοὺς, ἢ τοὺς Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ἐταίρους, τίς οὕτω πασῶν ἐκάστοτε τίκει, ὥσπερ ἀναγκαίαν τινὰ φορὰν τῷ βίῳ ταυτηνὶ συντελοῦσα, παντοδαπῶν μὲν λόγων τεχνίτας, βιβλία δὲ τίκτοντας μουσῶν μὲν καὶ χαρίτων ὡς εἰπεῖν πρυτανεΐα, παισὶ δὲ Ἑλλήνων ῥαστώνην; Μὲ τὰ ἐπαινετικά αὐτὰ λόγια, ὅπως ἄλλωστε ἐπιβάλλουν οἱ κανόνες τῆς ρητορικῆς, ὁ Νικόλαος Καβάσιλας (γεν. περ. 1320) μιλάει γιὰ τοὺς λογίους τῆς γενετέρας του Θεσσαλονίκης¹. Εἶναι ἡ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία δραστηριοποιοῦνται στὴ Θεσσαλονικὴ λόγιοι ποὺ συνέβαλαν στὴν ἀναβίωση τῆς κλασικῆς παιδείας καὶ στὴν πνευματικὴ ἀκμὴ τῆς πόλης². Σ' αὐτὸ τὸ διανοητικὸ κλίμα ἔζησε καὶ ὁ Ἰωάννης Σταυράκιος³.

1. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΑΒΑΣΙΛΑΣ, *Προσφώνημα εἰς τὸν ἔνδοξον τοῦ Χριστοῦ Μεγαλομάρτυρα Δημήτριον τὸν Μυροβλύτην* (BHG 543), ἔκδ. Θ. ΙΩΑΝΝΟΥ, *Μνημεῖα Ἀγιολογικὰ νῦν πρῶτον ἐκδιδόμενα*, Βενετία 1884, ἀνατ. Λιψία 1973, 70. Γενικὰ γιὰ τὰ κείμενα ποὺ ἀναφέρονται στὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς Θεσσαλονίκης αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, βλ. Ἑλένη ΚΑΛΤΣΟΓΙΑΝΝΗ - Σοφία ΚΟΤΖΑΜΠΑΣΗ - Ἡλιάνα ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ Θεσσαλονικὴ στὴ βυζαντινὴ Λογοτεχνία. Ρητορικά καὶ αγιολογικὰ κείμενα* [Βυζαντινὰ κείμενα καὶ Μελέται 32], Θεσσαλονικὴ 2002, 57, 187, καὶ ἰδίως 164-166.

2. Ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς Θεσσαλονίκης αὐτὴ τὴν ἐποχὴ εἶναι ἐκτενέστατη· βλ. Β. ΛΑΟΥΡΔΑΣ, *Ἡ κλασικὴ Φιλολογία εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα* [Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου 37], Θεσσαλονικὴ 1960. Βλ. ἐπίσης τὰ Πρακτικά Β' Συμποσίου, *Ἡ Μακεδονία κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν Παλαιολόγων* (Θεσσαλονικὴ 14-20 Δεκεμβρίου 1992), Θεσσαλονικὴ 2002, ὅπως καὶ τὶς ἐνδιαφέρουσες παρατηρήσεις τῆς Ἀγγελικῆς ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Βυζαντινὴ Θεσσαλονικὴ. Χώρος καὶ Ἰδεολογία* [Επιστημονικὴ Ἐπετηρίδα Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, Δωδώνη, Παράρτημα 62], Γιάννενα 1996, 123 κ.έ., 218 κ.έ.

3. H. G. BECK, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, Μόναχο 1959, 689 PLP, ἀρ. 26708· Κ. Ν. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ, *Οἱ ἀπαρχὲς τῆς πνευματικῆς ἀκμῆς στὴ Θεσσαλονικὴ κατὰ τὸν 14ο αἰῶνα*, *Δωδώνη* 21/1, 1992 (= *Μνήμη Φανῆς Μαυροειδῆ*), 133-148.

Είναι άγνωστοι ό χρόνος και ό τόπος τής γέννησής του Σταυρακίου, αλλά είναι βέβαιο ότι έζησε κατά τις τελευταίες δεκαετίες του δέκατου τρίτου αιώνα, σύμφωνα με τις πληροφορίες έγγραφου τής μονής Λαύρας με τή διαθήκη Θεοδώρου Κεραμέα, πρώην άρχιεπισκόπου Ἀχρίδας⁴. Ἡ διαθήκη συντάχθηκε από τόν δικαιοφύλακα Λέοντα Φοβννό στις 12 Ἀπριλίου 1284⁵ με τήν παρουσία τών έκκλησιαστικῶν άρχόντων τής μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, τής Ἀγίας Σοφίας⁶. τῶν θεοφιλεστάτων άρχόντων τής άγιωτάτης μητροπόλεως Θεσσαλονίκης του χαρτοφύλακος κύρ Ἰωάννου του Σταυρακίου, του μεγάλου σακελλαρίου κύρ Ἰωάννου του Πόθου και του σακελλίου κύρ Λέοντος του Περατικοῦ ...⁷. Ὁ Ἰωάννης Σταυράκιος με τήν ιδιότητα του χαρτοφύλακος και αὐτήν του ταβουλλαρίου⁸, δίδει έντολή νά αντιγραφεί τόν έγγραφο τής Διαθήκης και τέλος ύπογράφει ὡς μάρτυρας στη διαθήκη⁹. Τό ένδιαφέρον έγγραφο διασαφηνίζει τόν χρόνο δράσης του Σταυρακίου στη Θεσσαλονίκη¹⁰, ὅσο και τά ὀφίκια που έφερε εκείνη τήν εποχή. Ἡ άσκηση καθηκόντων ταβουλλαρίου προϋποθέτει

4. P. LEMERLE - A. GUILLOU - N. SVORONOS - Denise PAPACHRYSSANTHOU, *Actes de Lavra*, IV, Παρίσι 1982, 205.

5. P. LEMERLE - A. GUILLOU - N. SVORONOS - Denise PAPACHRYSSANTHOU, *Actes de Lavra*, II, Παρίσι 1977, 32.54-55: ὅπερ και έγγραφη διά χειρός Λέοντος του Φοβννοῦ έκ προτροπῆς του θεοφιλεστάτου χαρτοφύλακος τής άγιωτάτης μητροπόλεως Θεσσαλονίκης και ταβουλλαρίου κύρ Ἰωάννου του Σταυρακίου του άνωτέρω δεδηλωμένου.

6. Ἀλκήμη ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ, Ἡ Αγία Σοφία ως Μητροπολιτικός ναός και το επισκοπείο, στο *Αφιέρωμα στη μνήμη του Σωτήρη Κίτσα*, Θεσσαλονίκη 2001, 549-559.

7. *Actes de Lavra*, II, 30.6-9. Για τή διαθήκη του έξαιρετικά πλούσιου, ὅπως φαίνεται από τόν περιεχόμενό της, Θεοδώρου Κεραμέα, βλ. P. E. PIELER, Das Testament des Theodoros Kerameas, στο W. SEIBT (έκδ.), *Geschichte und Kultur der Palaiologenzeit* [Österreichische Akad. der Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse 241], Βιέννη 1996, 177-181.

8. J. DARROUZÈS, *Recherches sur les Ὄφίκια de l'έglise Byzantine* [Archives de l'Orient chrétien 11], Παρίσι 1970, 117-118, 381-383: βλ. και Βασιλική Α. ΛΕΟΝΤΑΡΙΤΟΥ, *Εκκλησιαστικά αξιώματα και υπηρεσίες στην πρώιμη και μέση Βυζαντινή περίοδο* [Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, Athener Reihe], Αθήνα-Κομοτηνή 1996, 607-609, 628 κ.έ.

9. *Actes de Lavra*, II, 32.61. Δέν γνωρίζουμε αν ό μητροπολίτης Κεραμέας ταυτίζεται με τόν μνημονευόμενο σέ έπιστολή του Γρηγορίου Κυπρίου προς τόν Σταυράκιο. Για τις Ἐπιστολές του Γρηγορίου Κυπρίου χρησιμοποιείται ή έκδοση του M. TREU, Briefe des Georgios Kyprios an Johannes Staurakios, *Mémoires de l'Académie de Russie*, VIIIe série, Ἀγ. Πετρούπολη 1902, 91-107, που περιέχει μόνο τά γράμματα προς τόν Σταυράκιο, καθώς και τήν έκδοση του Σ. ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗ, Του σοφωτάτου και λογιωτάτου και οίκουμενικοῦ πατριάρχου κυροῦ Γρηγορίου του Κυπρίου Ἐπιστολαί, *Εκκλησιαστικός Φάρος* 1-5, 1908-1910. Ὁ μνημονευόμενος Κεραμέας αναφέρεται στην Ἐπιστολή 1 (TREU), 94 = Ἐπιστολή 14, *Εκκλ. Φάρος* 1, 1908, 419.

10. Βλ. I. DUJČEV, A quelle époque vécut l'hagiographe Jean Staurakios?, *An.Boll.* 100, 1982, 677-681.

ὅτι εἶχε ἀκολουθήσει νομικὲς σπουδές, γιὰ τὶς ὁποῖες ὅμως δὲν διαθέτουμε περισσό-
τερες πληροφορίες¹¹. Σημειώνουμε, πάντως ὅτι σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸ Σταυράκιο, ὁ
Γεώργιος-Γρηγόριος Β΄ Κύπριος ἐπαινεῖ τὴ νομομάθειά του: *καὶ τοῦ δικαίου προβε-*
*βλημένος, εἶ καὶ τις ἕτερος ἐν Θεσσαλονίκῃ*¹².

Ἡ παρουσία μεταξύ τῶν μαρτύρων στὸ προαναφερθὲν ἔγγραφο τοῦ μεγάλου
σακελλαρίου Ἰωάννη Πόθου —ποῦ ἔχει ταυτιστεῖ μὲ τὸν *ὑπατο τῶν φιλοσόφων* Ἰωάν-
νη Πεδιάσιμου¹³— καὶ οἱ δεσμοὶ φιλίας, γιὰ τοὺς ὁποῖους θὰ μιλήσουμε πιὸ κάτω, ποῦ
συνέδεαν τὸν Ἰωάννη Σταυράκιο μὲ τὸν Γεώργιο Κύπριο, ὀδηγοῦν στὴν ὑπόθεση ὅτι
ἀνῆκαν στὴν ἴδια ἡλικιακὴ ομάδα, εἶχε δηλαδὴ γεννηθεῖ κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1240¹⁴.
Καθὼς τὸ ἔτος 1327, τὸ ὀφρικό τοῦ χαρτοφύλακα τῆς μητρόπολης Θεσσαλονίκης
κατεῖχε ὁ Ἰωάννης Στυμβάκων¹⁵ συνάγεται ὅτι ὁ Σταυράκιος εἶχε ἀποβιώσει πρὶν ἀπὸ
τὸ ἔτος αὐτό.

Στὴ συλλογὴ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ὑπαλλήλου τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας καὶ
ἐπιστολογράφου Μιχαὴλ Γαβρᾶ (περ. 1290–περ. 1350) ὑπάρχουν δύο ἐπιστολὲς ποῦ
ἀπευθύνονται *Τῷ Σταυρακίῳ κυρῷ* καὶ γράφηκαν κατὰ τὴν περίοδο 1324–1326¹⁶. Σύμ-
φωνα μὲ τοὺς συντάκτες τοῦ *PLP*¹⁷, ὁ παραλήπτης τους δὲν ταυτίζεται μὲ τὸν Ἰωάν-
νη Σταυράκιο, τὸ χαρτοφύλακα Θεσσαλονίκης, ὅμως θεωρεῖται τὸ ἴδιο πρόσωπο μὲ
τὸν κάπως μεταγενέστερο ἐπίσης ἀνώνυμο Σταυράκιο, ὁ ὁποῖος μέσω τοῦ ἔμμετρου

11. Γιὰ τὴν ἀσαφῆ πληροφόρηση ποῦ ἔχουμε γιὰ τὶς νομικὲς σπουδές, ββ. Σπ. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, Οἱ δικαϊκὲς
σπουδὲς στὴ Μακεδονία κατὰ τὸν δέκατο τέταρτο αἰῶνα, στὸ *Η Μακεδονία κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν Παλαιο-*
λόγων (ὅπως σημ. 2), 235–237.

12. Ἐπιστολὴ 10 (TREU), 101 = Ἐπιστολὴ 99, *Ἐκκλ. Φάρος* 3, 1909, 33.

13. A. TURYN, *Dated Greek Manuscripts of the Thirteenth and Fourteenth Centuries in the Libraries of*
Italy, τόμ. 1, Urbana-Chicago-London 1972, 77.

14. Ἡ γέννηση τοῦ Ἰωάννη Πεδιάσιμου Πόθου τοποθετεῖται γύρω στὸ 1240 καὶ τοῦ Γεωργίου Κυπρί-
ου περίπου τὸ 1241, βλ. *PLP*, ἀρ. 22235 καὶ ἀρ. 4590 ἀντίστοιχα.

15. *PLP*, ἀρ. 26973· βλ. καὶ Γ. Ι. ΘΕΟΧΑΡΙΔΟΥ, Δημήτριος Δούκας Καβάσιλας καὶ ἄλλα προσωπογραφικὰ
ἐξ ἀνεκδότου χρυσοβούλλου τοῦ Καντακουζηνοῦ, *Ἑλληνικά* 17, 1962, 7 σημ. 2. Ὁ ἀποδέκτης δύο ἐπι-
στολῶν τοῦ Μιχαὴλ Γαβρᾶ, ποῦ ἐπιγράφονται *Σταυρακίῳ κυρῷ*, δὲν ταυτίζεται μὲ τὸν Ἰωάννη Σταυράκιο,
ὅπως εἶχε υποθέσει ὁ G. ΦΑΤΟΥΡΟΣ, *Die Briefe des Michael Gabras (ca. 1290– nach 1350)* [Wiener
Byzantinistische Studien 10/1], Βιέννη 1973, 48. Βλ. τώρα, *PLP*, ἀρ. 26705.

16. Πρόκειται γιὰ τὴν ἐπιστολὴ 344, στὴν ὁποία ὁ ἐπιστολογράφος, ποῦ εἶχε συνθέσει ἐγκώμιο (δὲν
ἔχει διασωθεῖ) γιὰ τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο Β΄ Παλαιολόγο, ζητᾷ τὴ γνώμη τοῦ Σταυρακίου γιὰ τὸ ἔργο
αὐτό. Ὁ Γαβρᾶς τοῦ ἔστειλε καὶ δεύτερη, τὴν ἐπιστολὴ ἀρ. 406, ἴσως γιὰτὶ ἡ πρώτη παρέμεινε ἀναπάντητη.
ΦΑΤΟΥΡΟΣ, *Die Briefe des Michael Gabras*, 25.

17. *PLP*, ἀρ. 26705.

ἐπιτάφιου ποιήματος τοῦ Μανουὴλ Φιλῆ (1294-1334), θρηνεῖ τὴν πρόωρα χαμένη σύζυγό του Ἄννα¹⁸.

Στοιχεῖα γιὰ τὴν προσωπικότητα καὶ τὴ δράση τοῦ καρτοφύλακος Θεσσαλονίκης Ἰωάννη Σταυρακίου σταχυολογοῦνται ἀπὸ τὶς 13 σωζόμενες¹⁹ ἐπιστολές, πού τοῦ ἀπηύθυνε ὁ σύγχρονός του πατριάρχης Γρηγόριος Κύπριος²⁰. Οἱ ἐν λόγῳ ἐπιστολές δὲν εἶναι καταχωρημένες κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ²¹, ὡστόσο ὅλες γράφτηκαν πρὶν ἀπὸ τὸ Μάρτιο τοῦ 1283²², πρὶν δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἀνάρρηση τοῦ Γεωργίου στὸν πατριαρχικὸ θρόνο. Στὴ χρονολόγηση αὐτὴ ὀδήγησε ἡ παρατήρηση ὅτι περιέχονται στὸ πρῶτο μέρος τῆς συλλογῆς τῶν ἐπιστολῶν τοῦ μετέπειτα πατριάρχου, τὸ ὁποῖο στὸ χειρόγραφο διακρίνεται σαφῶς ἀπὸ τὸ δεύτερο μέρος πού ἐπιγράφεται: *ἐπιστολαὶ ἐκδοθεῖσαι ἐν τῷ πατριαρχεῖῳ*²³. Ἐνα περισσότερο συγκεκριμένο στοιχεῖο πού δείχνει ὅτι οἱ ἐπιστολές πρὸς τὸ Σταυράκιο συντάχθηκαν πρὶν ὁ Κύπριος ἀλλάξει τὸ ὄνομά του σὲ Γρηγόριος μὲ τὴν ἄνοδό του στὸ πατριαρχικὸ ἀξίωμα τὸ 1283²⁴, εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι στὶς ἐπιστολές 1 (14), 2 (20), 3 (21), 11 (106) (ὁ ἀριθμὸς στὴν παρένθεση ἀντιστοιχεῖ στὸν ἀριθμὸ τῆς ἐπιστολῆς κατὰ τὴν ἔκδοση Εὐστρατιάδου) ὁ συντάκτης ἀναφέρεται στὸν ἑαυτό του μὲ τὸ «κατὰ κόσμον» βαπτιστικὸ τοῦ ὀνομα, Γεώργιος. Μάλιστα στὴν ἐπιστολὴ 2 (20) ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ ὅτι ἦταν γνωστὸς στοὺς γείτονες ὡς Γεώργιος Κύπριος καὶ ὅτι διέμενε στὴ μονὴ τοῦ Σωτῆρος, τὴν ἐπονομαζομένη τοῦ Ἀκαταλήπτου²⁵.

18. ΜΑΝΟΥΗΛ ΦΙΛΗ *Ἐπιτάφιοι εἰς τὴν γυναῖκα τοῦ Σταυρακίου*, ἔκδ. E. MILLER, *Manuelis Philae Carmina*, Παρίσι 1855, ἀνατ. Ἀμστερνταμ 1967, I, 320.16. Γιὰ τὸ Μανουὴλ Φιλῆ, καὶ γιὰ τὴν Ἄννα, βλ. *PLP*, ἀρ. 2981 καὶ ἀρ. 999 ἀντίστοιχα.

19. Ὁ W. LAMEERE, *La tradition manuscrite de la correspondance de Grégoire de Chypre, Patriarche de Constantinople*, Βρυξέλλες-Ρώμη 1937, 8 κ.έ., θεωρεῖ ὅτι ὁ Νικηφόρος Χοῦμνος ἢ ἡ Θεοδώρα Ραούλαινα συγκέντρωσαν τὸ τελικὸ corpus τῶν ἐπιστολῶν τοῦ δασκάλου τους. Πβ. ὁμοίως καὶ τὴ διαφορετικὴ ἄποψη τοῦ C. N. CONSTANTINIDES, *Some Notes on the Correspondance of Gregory of Cyprus*, *Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν* 18, 1991, 106-107.

20. C. N. CONSTANTINIDES, *Higher Education in Byzantium in the Thirteenth and Early Fourteenth Centuries (1204-ca.1310)*, Λευκωσία 1982, 127 σημ. 80.

21. Γιὰ τὴ χρονολογικὴ κατάταξη τῶν ἐπιστολῶν, βλ. CONSTANTINIDES, *The Correspondance of Gregory*, 108.

22. TREU, *Briefe*, 106.

23. *Ἐκκλ. Φάρος* 3, 1909, 47 καὶ LAMEERE, *La tradition manuscrite*, 197.

24. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, ἔκδ. A. FAILLER, *Georges Pachymères, Relations historiques* [CFHB 24/1-4], Παρίσι 1984-1999, VII.22: III.75.66-67.

25. Ἐπιστολὴ 2 (TREU), 95 = Ἐπιστολὴ 20, *Ἐκκλ. Φάρος* 1, 1908, 422-423: *Ζητεῖω δὲ ἡμᾶς ... ἐν τῇ μονῇ δὲ μάλιστα τοῦ Σωτῆρος - Ἀκατάληπτος ἐπονομάζεται - ἔνθα ἡμεῖς καταμένομεν. ... ἢ τὸν Κύπριον ζητεῖτω Γεώργιον*. Πβ. Cecil L. STRIKER - Y. DOĞAN KUBAN, *Work at Kalenderhane Camii in Istanbul: Second Preliminary report*, *DOP* 22, 1968, 192-193.

Σε όλες του τις επιστολές ο Γεώργιος Κύπριος απευθύνεται με μεγάλη οικειότητα στον Ίωάννη Σταυράκιο και τον αποκαλεί άλλοτε «ἀδελφὸ»²⁶ και άλλοτε «φίλο» του²⁷. Ἡ ἀδυναμία νὰ συναντηθοῦν και νὰ συζητήσουν οἱ δύο φίλοι ἀπὸ κοντὰ θεωρεῖται ἀπὸ τὸν μετέπειτα πατριάρχη Γρηγόριο *ὀδυνηρὸν ... πρᾶγμα και παντὸς ἀλλοῦ βαρύτερον*, πὸ ἀποδίδεται περισσότερο στὴν τύχη και ὄχι σὲ δική τους ἐπιθυμία. Θεωρεῖ, λοιπόν, τὴν ἀνταλλαγὴν ἐπιστολῶν μιᾶς πρώτης τάξεως παρηγορία: *οὐ φαύλη τῆς ὀδύνης ταύτης παραμυθία*²⁸, και παρακινεῖ τὸ φίλο του Ίωάννη Σταυράκιο νὰ μὴν εἶναι τόσο ὀκνηρὸς και νὰ ἀπαντᾷ τακτικότερα. *Πλεῖστα μὲν γραμμάτων πρὸς ἐμοῦ δεδεγμένους, ἀνταποστείλας δὲ οὐ τοσαῦτα*²⁹ γράφει ὁ Κύπριος και τὸν κατηγορεῖ γιὰ ἀγραφία³⁰. Δυστυχῶς οἱ ἐπιστολές τοῦ Σταυρακίου δὲν μᾶς ἔχουν διασωθεῖ.

Ἄντικείμενο τεσσάρων ἐπιστολῶν τοῦ Κυρίου πρὸς τὸ Σταυράκιο εἶναι ἡ ἀντιγραφὴ κώδικα γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Κυρίου. Μολονότι τὸ ὄνομα τοῦ Ίωάννη Σταυρακίου δὲν ἀνευρίσκεται ἀνάμεσα στοὺς γνωστοὺς γραφεῖς χειρογράφων, πρόσφατα συνδέθηκε μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ Καβάσιλα και οἱ δύο ἄνδρες ταυτίστηκαν μετὰ τοὺς δύο γραφεῖς τοῦ Πλατωνικοῦ κώδικα *Escorial y.l.13*, πὸ χρονολογεῖται πρὶν ἀπὸ τὸ 1289³¹. Ἡ ταύτιση βασίστηκε σὲ ἐπιστολὴν τοῦ Κυρίου, ὅπου ὁ συντάκτης τῆς διαμαρτύρεται ἔντονα ἐπειδὴ τὸ βομβύκινο βιβλίον μετὰ ἔργα τοῦ Πλάτωνος, πὸ τοῦ εἶχε στείλει ὁ Σταυράκιος, ἦταν αἰσχιστο: ὄχι μόνον ἡ γραφὴ δὲν ἦταν ἐπιμελημένη, ἀλλὰ εἶχαν χρησιμοποιοθεῖ παλαιά, λυτὰ και ἀνισομεγέθη βομβύκινα φύλλα, και κακῆς ποιότητος μελάνι: ὁ «πονηρὸς» γραφεὺς ἦταν ἐντελῶς ἀκατάλληλος γιὰ τὴν ἀντιγραφὴ ἑνὸς πλατωνικοῦ κώδικα³². Ἡ διεκπεραίωση τῆς ἀντιγραφῆς και ἡ καθυστέρηση τῆς

26. Ἐπιστολές 1, 3, 7 (TREU), 94, 96, 98 = Ἐπιστολές 14, 21, Ἐκκλ. Φάρος 1, 1908, 419, 423 Ἐπιστολὴ 76, Ἐκκλ. Φάρος 3, 1909, 17.

27. Ἐπιστολές 5, 6, 7, 9, 11, 12, 13 (TREU), 97-103 = Ἐπιστολές 23, 28, Ἐκκλ. Φάρος 1, 1908, 424, 427 Ἐπιστολές 76, 82, 106, Ἐκκλ. Φάρος 3, 1909, 14, 19, 38. Οἱ ἐπιστολές 12, 13 τῆς ἔκδοσης TREU δὲν περιέχονται στὴν ἔκδοσι Εὐστρατιάδου. Γιὰ τὴν μετὰ τῶν φίλων ὑποχρεώσεις, βλ. Angeliki E. LAIOU, *The Correspondence of Gregorios Kyrios as a Source for the History of Social and Political Behavior in Byzantium or, on Government by Rhetoric*, στὸ *Geschichte und Kultur der Paläiozeit* (ὅπως σημ. 7) 94-97.

28. Ἐπιστολὴ 9 (TREU), 99 = Ἐπιστολὴ 82 Ἐκκλ. Φάρος 3, 1909, 19. Βλ. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Βυζαντινὴ Ἐπιστολογραφία*, Ἀθῆναι 1969, 112-113.

29. Ἐπιστολὴ 10 (TREU), 100 = Ἐπιστολὴ 99, Ἐκκλ. Φάρος 3, 1909, 32.

30. Ἐπιστολὴ 10 (TREU), 100 = Ἐπιστολὴ 99, Ἐκκλ. Φάρος 3, 1909, 32. Ἰδία λέξι και μετὰ τὸ ἴδιο νόημα εἶχε χρησιμοποιοθεῖ και ὁ ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΣΤΟΥΔΙΤΗΣ, Ἐπιστολὴ ἀρ. 64, ἔκδ. G. FATOUROS, *Theodori Studitae Epistulae* [CFHB 31/1], Βερολίνο-Νέα Ὑόρκη 1991, 177.30.

31. Inmaculada PÉREZ MARTÍN, *El Patriarca Gregorio de Chipre (ca. 1240-1290) y la transmisión de los textos clásicos en Bizancio* [Nueva Roma 1], Μαδρίτη 1996, 29, 31.

32. *Χεῖρ δ' ἔγραψε πονηρὰ γραφέως, τοὺς μὲν παρασύρουσα τοὺς δ' ἀποσιμοῦσα τῶν τύπων, ... εἰ δὲ και ὠρθογράφηται ἢ μὴ, ἄλλοι λεγόντων.* Ἐπιστολὴ 6 (TREU), 97-98 = Ἐπιστολὴ 28, Ἐκκλ. Φάρος 1, 1908, 427-428.

ἀποστολῆς τοῦ κακογραμμένου χειρογράφου ἔδωσε τὴν ἀφορμὴ στὸν Κύπριο νὰ γράψει ἐπανελημμένα στὸ Σταυράκιο. Τὸ ἀρχέτυπον ποῦ εἶχε χρησιμοποιηθεῖ γιὰ τὴν ἀντιγραφή τοῦ τὸ εἶχε στείλει ὁ Γεώργιος Κύπριος ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη· τὸ εἶχε δανειστεῖ ἀπὸ φίλους του, ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶχε ἀποκρύψει ὅτι τὸ βιβλίον τους «εἶχε ταξιδέψει» μέχρι τὴ Θεσσαλονίκη, *ὑπερόριον γέγονεν* λέει χαρακτηριστικά³³. Σὲ ἄλλη ἐπιστολή του μάλιστα διαμαρτύρεται γιὰ τὴν καθυστέρηση τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἀντιγράφου καὶ τοῦ ἀρχέτυπου κώδικα, τὸν ὁποῖο ζητοῦσαν ἐπίμονα οἱ ἰδιοκτῆτες του, γράφοντάς του εἰρωνικά: *Ἄλλὰ τί σιγῆς ἐπὶ τοσοῦτον; ... ἢ βούλει παντελῶς τὸ τῆς ὄρας εὐκαιρον παρελθεῖν, καὶ ὄμβρων ἄνωθεν γενέσθαι φοράν, καὶ κινήθῃναι μὲν ἀνωμένους ποταμούς καὶ χειμάρρους Μακεδονίας, κινήθῃναι δὲ καὶ τοὺς Θρακικούς τούς τε ἀπὸ Ῥοδόπης καὶ Αἴμου (Αἴμου κατὰ Τρεῦ) καὶ μεταποιηθῆναι σαφῶς εἰς πελάγη καὶ λίμνας τὰς πεδιάδας, ἵνα σοι διὰ κλυδωνίου πρὸς ἡμᾶς κομίζεται τὰ βιβλία;*³⁴.

Δὲν γνωρίζουμε ἂν ὁ Σταυράκιος ἀναμείχθηκε στὴν ἀντιγραφή καὶ ἄλλων χειρογράφων γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Κυπρίου ἢ ἄλλου παραγγελιοδότη. Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ μετέπειτα πατριάρχης Γρηγόριος Β΄ ἀπευθύνεται εἰδικὰ στὸν Ἰωάννη Σταυράκιο διαμαρτυρούμενος γιὰ τὸ κακὸ ἀντίγραφο τοῦ Πλατωνικοῦ κώδικα, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν κοινὴ ἐπιστολὴ ποῦ ὁ Κύπριος εἶχε ἀπευθύνει στὸν ἴδιο καὶ τὸν Καβάσιλα³⁵ ἐπιτρέπει τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ Ἰωάννης Σταυράκιος ἴσως εἶχε συνεργασθεῖ μὲ τὴ γνωστὴ οἰκογένεια τῆς Θεσσαλονίκης Καβάσιλα γιὰ τὴν ἀντιγραφή κωδίκων³⁶.

Ὁ Γεώργιος Κύπριος ἀποκαλεῖ στὶς ἐπιστολὲς τὸν καρτοφύλακα τῆς Θεσσαλονίκης ἄνδρα «σοφὸν», «σοφώτατον»³⁷, καὶ «ἄνδρα φιλόσοφον»³⁸, χαρακτηρισμοὶ ποῦ

33. Ἐπιστολὴ 1 (Τρεῦ), 94 = Ἐπιστολὴ 14, Ἐκκλ. Φάρος 1, 1908, 419-420 καὶ Ἐπιστολὴ 3 (Τρεῦ), 96 = Ἐπιστολὴ 21, Ἐκκλ. Φάρος 1, 1908, 423. Βιβλία, γιὰ παράδειγμα, τῆς Θεοδώρας Παλαιολογίνας Ραούλαινας βρισκόνταν στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου· βλ. ΛΑΙΟΥ, *Correspondence of Gregorios Kyrios*, 95-96.

34. Ἐπιστολὴ 2 (Τρεῦ), 95 = Ἐπιστολὴ 20, Ἐκκλ. Φάρος 1, 1908, 422 καὶ πάλι μὲ τὸ ἴδιο ὄφρος γράφει τὴν Ἐπιστολὴ 3 (Τρεῦ), 96 = Ἐπιστολὴ 21, Ἐκκλ. Φάρος 1, 1908, 423.

35. Ἐπιστολὴ 1 (Τρεῦ), 95 = Ἐπιστολὴ 14, Ἐκκλ. Φάρος 1, 1908, 420: *τῷ δὲ κυρίῳ μου τῷ ἀδελφῷ ἡμῶν (ὡμῶν Καβάσιλα κατὰ Τρεῦ) Καβάσιλα, εἶπερ ἦν ἄλλην ἢ τὴν παρούσαν ἔξιν γραμμάτων ὑπόθεσιν, ἔγραψον ἂν κεχωρισμένως· ἑτέρας δὲ μὴ οὐσης, κοινὸν ἀμφοτέρων ἔστω τὸ γράμμα.*

36. Γιὰ τὸ scriptorium τῆς οἰκογένειας, βλ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ, Δημήτριος Δούκας Καβάσιλας, 6. Βλ. ἐπίσης Ε. Ν. ΚΥΡΙΑΚΟΥΔΗΣ, *Το κλασικιστικὸ πνεῦμα καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ ἀκμὴ στὴ Θεσσαλονίκη κατὰ τὴν περίοδο των Παλαιολόγων*, στὸ *Αφιέρωμα στὴ μνήμη τοῦ Σωτήρη Κίτσα* (ὅπως σημ. 6), 224-225.

37. Ἐπιστολὴ 2 (Τρεῦ), 95 = Ἐπιστολὴ 20, Ἐκκλ. Φάρος 1, 1908, 422: *Ἄλλὰ τί σιγῆς ἐπὶ τοσοῦτον, ἄνερ σοφώτατε ...* καὶ Ἐπιστολὴ 11 (Τρεῦ), 101 = Ἐπιστολὴ 106, Ἐκκλ. Φάρος 3, 1909, 39.

38. Ἐπιστολὴ 10 (Τρεῦ), 101 = Ἐπιστολὴ 99, Ἐκκλ. Φάρος 3, 1909, 32-33.

δηλώνουν ότι ο αποδέκτης των επιστολών ήταν κάτοχος ύψηλης παιδείας. Σε μία μάλιστα επιστολή, που γράφτηκε ενόσω η φίλια των δύο ανδρών πέρασε μία μικρή δοκιμασία³⁹, ο Κύπριος αναφέρει : *και ταῦτα φιλόσοφος ἀνὴρ ὧν καὶ τῆς γεωμετρίας ἰσότητι ἐπαινῶν καὶ πρὸς γε χαρτοφύλακος ἔχων ἀξίωμα ἐν οὗτω περιφανεῖ καὶ μεγάλη τῇ πόλει Θεσσαλονίκη καὶ τοῦ δικαίου προβεβλημένος εἶ καὶ τις ἕτερος ἐν Θεσσαλονίκη*. Τὸ ἀπόσπασμα μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὶς σπουδὲς τοῦ Σταυρακίου, δὲν διαθέτουμε ὅμως ἄλλες μαρτυρίες γιὰ τὴν ἐκπαίδευσή του, ὅπως ἄλλωστε συμβαίνει καὶ μὲ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν περισσότερων λογίων τῆς ἐποχῆς⁴⁰. Γνωρίζουμε ὡστόσο ὅτι οἱ συνομήλικοί του Γεώργιος Κύπριος καὶ ὁ Ἰωάννης Πεδιάσιμος ἦταν συμφοιτητὲς καὶ εἶχαν σπουδάσει στὴν Κωνσταντινούπολη ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τοῦ Γεωργίου Ἀκροπολίτη⁴¹.

Στὴν *Αὐτοβιογραφία* τοῦ ὁ Γεώργιος Κύπριος ἀναφέρεται μὲ σχετικὲς λεπτομέρειες στὸν κύκλο τῶν σπουδῶν του, ὁ ὁποῖος περιελάμβανε φιλοσοφία –κυρίως Ἀριστοτέλη–, Νικομάχεια ἀριθμητικὴ καὶ Εὐκλείδεια γεωμετρία⁴². Παρόμοια ἦταν καὶ ἡ ἐκπαίδευσιν τοῦ Σταυρακίου ἀπὸ ὅσα τουλάχιστον ἀναφέρει ὁ Κύπριος στὴν ἐπιστολὴ πού ἀναφέρθηκε πιὸ πάνω⁴³. Ἡ μαθητεία τοῦ Κυπρίου στὸ περιβάλλον τοῦ Γεωργίου Ἀκροπολίτη ἀντικατοπιρίζεται στὴν ἐνασχόλησή του μὲ τὸ πλατωνικὸ ἔργο. Ὁ ἴδιος ὁ Ἀκροπολίτης σημειώνει ὅτι εἶχε ἀσχοληθεῖ μὲ τὸν «θειότατον» Πλάτωνα⁴⁴ καὶ τὸν ἴδιο θαυμασμό φαίνεται ὅτι εἶχε κληροδοτήσει τουλάχιστον στὸ μαθητὴ του Γεώργιο Κύπριο⁴⁵. Ὁ μαθητὴς σημειώνει τὴν ἀποψή του γιὰ τὴν πλατω-

39. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ, Οἱ ἀπαρχές, 141.

40. CONSTANTINIDES, *Higher Education*, 34.

41. TURYN, *Dated Manuscripts*, τόμ. 1, 75.

42. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΚΥΠΡΙΟΣ, *Γρηγορίου τοῦ ἀγιωτάτου καὶ μακαριωτάτου οἰκουμενικοῦ πατριάρχου περὶ τοῦ καθ' ἑαυτὸν βίου ὡς ἀπ' ἄλλου προσώπου*, ἔκδ. LAMEERE, *La tradition manuscrite* (στὸ ἐξῆς: *Αὐτοβιογραφία*) 185. Γιὰ τὴν *Αὐτοβιογραφία* τοῦ Κυπρίου, βλ. M. HINTERBERGER, *Autobiographische Traditionen in Byzanz* [Wiener Byzantinistischen Studien 22], Βιέννη 1999, 357 καὶ M. ANGOLD, *Autobiography and Identity: The Case of the Later Byzantine Empire*, *BSI* 60, 1999, 36–59.

43. Βλ. σημ. 40.

44. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΚΡΟΠΟΛΙΤΗΣ, *In Gregorii Nazianzeni sententias*, ἔκδ. A. HEISENBERG, *Georgii Acropolitae Opera*, II, Λιψία 1903, ἀνατ. Στουτγάρδη 1978, 71: ... αὐτὸς τῶν τῆς φιλοσοφίας ἡψάμην ὀργίων τῶ τε θειοτάτῳ συνῆλθον Πλάτωνι καὶ τῷ μουσολήπῳ Πρόκλῳ, Βλ. καὶ τὰ λεγόμενα τοῦ μαθητῆ του τοῦ ἀγιωτάτου κυροῦ Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Ἐγκώμιον εἰς τὸν αὐτοκράτορα κυρὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον καὶ Νέον Κωνσταντῖνον. *PG* 142, 381A. Βλ. E. FRYDE, *The Early Palaeologan Renaissance (1261–c. 1360)*, Λέιντεν 2000, 206 κ.έ.

45. Βλ. τὴν Ἐπιστολὴ 111, Ἐκκλ. Φάρος 3, 1909, 43, πού ἀπηύθυνε στὸ δάσκαλό του ὁ ἄλλος γνωστός μαθητὴς τοῦ Γεωργίου Ἀκροπολίτη Ἰωάννης Πεδιάσιμος Πόθος ἀσχολήθηκε περισσότερο, ὅπως φαί-

νική σαφήνεια⁴⁶, άναζητᾶ σχόλια στὸν Παρμενίδη⁴⁷ καὶ ἀποκτᾶ ἀντίγραφα πλατωνικῶν κωδίκων⁴⁸. Σχετικὴ ἐξοικείωση μὲ τὸ πλατωνικὸ ἔργο διαφαίνεται στὸ προοίμιο τοῦ Λόγου τοῦ Σταυρακίου γιὰ τὰ Θαύματα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου: ὅπως ὁ Πλάτων εἶχε τὴν ἐπιγραφή στὴν εἴσοδο τῆς πλατωνικῆς Ἀκαδημίας *μηδεὶς εἰσὶτω ἀγεωμέτρητος*, ἔτσι καὶ ὁ Σταυράκιος υἰοθετεῖ τὴν πλατωνικὴ φράση παραλλάσσοντάς τιν μετὸν ἀκόλουθο τρόπο: *μηδεὶς εἰσὶτω μὴ καθαρὸς*⁴⁹. Ἡ κοινὴ ἐκπαίδευση καὶ τὸ κοινὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Κυπρίου καὶ τοῦ Σταυρακίου γιὰ τὸν Πλάτωνα συνιστοῦν ἔμμεσες ἐνδείξεις ὅτι καὶ ὁ Σταυράκιος εἶχε μαθητεύσει στὴν Κωνσταντινούπολη, ἴσως στὸ ἴδιο κλίμα τῆς σχολῆς τοῦ Γεωργίου Ἀκροπολίτη.

Ὁ Γεώργιος Κύπριος παρακολούθησε μόνο τὰ μαθήματα τοῦ Γεωργίου Ἀκροπολίτη, ἐνῶ ὁ συμμαθητῆς του Ἰωάννης Πεδιάσιμος εἶχε μαθητεύσει καὶ ὑπὸ τὸν Μανουὴλ Μάξιμο Ὀλόβωλο⁵⁰. Ὁ *λογιώτατος ῥήτωρ τῶν ῥητόρων καὶ διδάσκαλος τῶν διδασκάλων*⁵¹ δίδασκε στὴν Κωνσταντινούπολη⁵² πῖν ἴδια περίπου ἐποχὴ μὲ τὸν Γεώργιο Ἀκροπολίτη μαθητῆς ποῦ εἶτε ἀνῆκαν ἤδη στὸν κλῆρο, εἶτε προορίζονταν νὰ ἀκολουθήσουν σταδιοδρομία ὡς ἐκκλησιαστικοὶ ἀξιωματοῦχοι⁵³. Ἡ μαθητεία τοῦ

νεται, μετὸν Ἀριστοτέλη (βλ. HUNGER, *Literatur*, τόμ. 1, Μόναχο 1978, 38) ἴσως γιὰτὶ ιδιαίτερα τὰ ἀριστοτελικὰ ἔργα προσφέρονταν περισσότερο γιὰ διδασκαλία· βλ. CONSTANTINIDES, *Higher Education*, 126 καὶ Sophia MERGIALI, *L'enseignement et les lettrés pendant l'époque des Paléologues (1261-1453)* [Ἐταιρεία τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ. Κέντρον Ἐρεῦνης Βυζαντίου 5], Ἀθήνα 1996, 22.

46. PG 142, 381A: *καὶ κατ' αὐτὸν Πλάτωνα φάναι, σαφῆ τε καὶ στρογγύλα καὶ ἀκριβῶς ἕκαστα τῶν ὀνομάτων ἀποτετόρνωται.*

47. Ἐπιστολὴ 58, Ἐκκλ. Φάρος 2, 1908, 38.

48. PÉREZ MARTÍN, *El Patriarca Gregorio de Chipre*, 207-253.

49. (BHG 532): ἸΩΑΝΝΗΣ ΣΤΑΥΡΑΚΙΟΣ, *Τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου Χαρτοφύλακος Θεσσαλονίκης Ἰωάννου τοῦ Σταυρακίου λόγος εἰς τὰ θαύματα τοῦ Μυρορρόα Μεγάλου Δημητρίου*, ἐκδ. Ἰωακείμ ΙΒΗΡΙΤΗΣ, Ἰωάννου Σταυρακίου Λόγος εἰς τὰ Θαύματα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, *Μακεδονικά* 1, 1940, 334.22-25: Ἄλλ' ἐπεγγράπτο πάλαι μὲν, σχολῆ τῆ τοῦ Πλάτωνος «μηδεὶς εἰσὶτω ἀγεωμέτρητος», οἷόν τι τοῦ τῆς ἱερᾶς ἐπιστήμης ἐκείνου νεῶ ἱερὸν προτεμένισμα· καὶ νῦν δέ, τῆ ἐπιχειρήσει γραφῆς ἀγόνων καὶ θαυμάτων τοῦ Μάρτυρος «μηδεὶς εἰσὶτω μὴ καθαρὸς» ἐπιγγράπται.

50. CONSTANTINIDES, *Higher Education*, 118-119.

51. M. TREU, *Manuelis Holoboli Orationes*, I-II [Programm des königlichen Victoria-Gymnasiums zu Potsdam], Potsdam 1906-1907, 78. Βλ. PLP, ἀρ. 21047.

52. Στὴν Πατριαρχικὴ Σχολὴ ποῦ στεγαζόταν στὸ νεῶ τοῦ Ἁγίου Παύλου ἐν τοῖς ἀρχαίοις ὀρφανοτροφείοις: ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ IV.14: II, 369.24-371.5. Πβ. Sophia MERGIALI-FALANGAS, *L'école Saint-Paul de l'Orphelinat à Constantinople: bref aperçu sur son statut et son histoire*, *RÉB* 49, 1991, 237-246. A. FAILLER, *Pachymeriana Nova: L'école Saint-Paul de l'Orphelinat*, *RÉB* 49, 1991, 171-196.

53. CONSTANTINIDES, *Higher Education*, 56.

Ἰωάννη Σταυρακίου ὑπὸ τὸν Μανουὴλ Μάξιμο Ὀλόβωλο ἀποτελεῖ μιὰ ὑπόθεση, βασισμένη ὡστόσο σὲ ὀρισμένα κοινὰ στοιχεῖα τῆς σταδιοδρομίας του μὲ ἐκείνης τοῦ Ἰωάννη Πεδιάσιμου: ἐκτὸς τῆς ἡλικιακῆς ὁμοιότητας καὶ τῆς κοινῆς παρουσίας τους στὸ ἴδιο λαυρεωτικὸ ἔγγραφο καὶ οἱ δύο εἶχαν καταλάβει ὑψηλὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα⁵⁴, γεγονὸς ποὺ προϋπέθετε κοινὴ ἐκπαίδευση.

Ἡ γνωριμία καὶ οἱ δεσμοὶ φιλίας ποὺ εἶχαν ἀναπτυχθεῖ μεταξὺ τοῦ Σταυρακίου καὶ τοῦ Κυρίου χρονολογοῦνται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν σπουδῶν τοῦ πρώτου στὴν Κωνσταντινούπολη. Σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Σταυράκιο ὁ Γρηγόριος ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν πορεία τῶν σπουδῶν του (*πὼς δὲ καὶ τὰ τῆς σπουδῆς*;) καὶ δικαιολογεῖται γιὰ τὶς σπάνιες ἐπισκέψεις του, λέγοντας ὅτι ἡ σωματικὴ ἀδυναμία του καὶ ἡ ἔλλειψη ὑποζυγίου τὸν ἐμποδίζει νὰ ἐπισκέπεται τὸν φίλο του⁵⁵. Ἐπιπλέον, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐπιγράφεται *τῷ αὐτῷ ἐνδημοῦντι*, μαρτυρία ὅτι ὁ ἀποδέκτης τῆς κατοικοῦσε στὴν Κωνσταντινούπολη. Σὲ ἄλλη ἐπιστολὴ του ὁ Γρηγόριος ἀναφέρεται καὶ πάλι στὴν ἐποχὴ διαμονῆς καὶ τῶν δύο φίλων στὴ Βασιλεύουσα ἀλλὰ *διὰ τὴν πόλιν ἡμῶν, ἡμετέραν γὰρ λέγω ἦν οἰκοῦμεν*⁵⁶.

Ἡ διαπίστωση ὅτι οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν Σταυράκιο χρονολογοῦνται πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνοδὸ του στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τὸ 1283, ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Σταυράκιος ἀναχώρησε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη κατὰ τὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Η΄. Ἡ σαφέστερη σχετικὴ ἔνδειξη περιέχεται σὲ ἐπιστολὴ, ὅπου ὁ Κύριος διαμαρτύρεται ὅτι ἐνῶ ὁ Σταυράκιος τοῦ εἶχε ὑποσχεθεῖ νὰ ἀποστείλει ἀπὸ τὴ Θεσσαλονικὴ ἓνα καπέλο ὡς δῶρο, εἶχαν περάσει ἤδη δύο χρόνια χωρὶς νὰ ἐκπληρώσει τὴν ὑπόσχεσή του: *μέχρι τίνος προβήσεται διετίαν ὄλην ἰστουργοῦμενον ... Εἰ γὰρ Κύκλωπος, τί λέγω Κύκλωπος, εἰ γὰρ ὄρους εἶχομεν κεφαλὴν, καὶ ὑπερπεριτεῦον ἂν ἐφάνη τὸ διὰ τοσοῦτου γινόμενον*⁵⁷. Ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ συνάγεται ὅτι ὁ Σταυράκιος εἶχε φύγει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη τουλάχιστον δύο χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνάρρηση τοῦ Γεωργίου-Γρηγορίου Β΄, δηλαδὴ γύρω στὸ 1280 ἢ καὶ νωρίτερα.

Ὁ Σταυράκιος ἐπέστρεψε ἴσως στὴ Βασιλεύουσα κατὰ τὴν πατριαρχεῖα τοῦ Ἀθανασίου Α΄ (1303-1309). Ἡ ὑπόθεση στηρίζεται σὲ ἐπιστολὴ τοῦ πατριάρχη πρὸς τὸν

54. Καὶ οἱ δύο κατεῖχαν τὸ ὄφθικιο τοῦ καρτοφύλακος – καρτοφύλαξ στὴν ἐκκλησία τῆς Ἀχρίδας γιὰ τὴν περίπτωση τοῦ Ἰωάννη Πεδιάσιμου: Ἐπιστολὴ 35, Ἐκκλ. Φάρος 1, 1908, 431.

55. Ἐπιστολὴ 13 (TREU), 103-104: *ὅτι δ' αὐτοὶ μὴ ἐνδημοῦμεν πρὸς σέ, μὴ ἀγανάκτει μηδ' ἐν δεινῷ φαίνου ποιῶν. ἀδυνάτως ἢ ἀληθέστερον φάναι οὐκ ἀσχόλως ἔχομεν ὑπὸ τῶν ἔνθεν κἀκεῖθεν ἐλκόντων πραγμάτων τοῦτο ποιεῖν· καὶ χωρὶς τούτου περὶ βραίνειν ἀνάγκη, μὴ ὄντος ἐφ' οὗ ἐποκηθῶμεν τῇ δὲ ταύτῃ πορείᾳ πόνος συμβαίνει πολὺς.*

56. Ἐπιστολὴ 12 (TREU), 102.

57. Ἐπιστολὴ 9 (TREU), 100 = Ἐπιστολὴ 82, Ἐκκλ. Φάρος 3, 1909, 19.

αυτοκράτορα, ή οποία αναφέρεται στα προβλήματα που προξενούσαν επίσκοποι και μοναχοί παρεπιδημούντες στην Κωνσταντινούπολη. Ο Ἀθανάσιος αναφέρεται ειδικότερα σε δύο πρόσωπα, τὸν ἡγούμενο τῆς μονῆς Ἀκαπνίου καὶ τὸν καρτοφύλακα Θεσσαλονίκης, πρόσωπο πού πιθανῶς ταυτίζεται με τὸν Ἰωάννη Σταυράκι⁵⁸.

Ὡς ἀξιωματοῦχος τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, ὁ Σταυράκιος συνεργάστηκε με λογίους τῆς πόλης: με τὸν Καβάσιλα —πρόκειται γιὰ τὸν Ἰωάννη Καβάσιλα, πού ἀντέγραψε τὸ Ὅργανον τοῦ Ἀριστοτέλη τὸ 1285⁵⁹— συνεργάστηκε στὴν ἀντιγραφή τοῦ πλατωνικοῦ κώδικα πού εἶχε ἀποστείλει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη ὁ Γρηγόριος Κύπριος⁶⁰: ὁ μέγας οἰκονόμος τῆς μητροπόλεως Δημήτριος Βεάσκος (1295) μελοποίησε τὸ *Στιχηρὸν* τοῦ Σταυρακίου γιὰ τὸν ἅγιο Δημήτριο⁶¹. Στὸ προαναφερθὲν ἔγγραφο τῆς Λαύρας⁶² μνημονεύονται καὶ ἄλλοι ἀξιωματοῦχοι τῆς μητρόπολης Θεσσαλονίκης, γνωστοὶ λόγιοι τῆς Θεσσαλονίκης: ὁ σακελλάριος Λέων Περαιτικός, ὁ ρεφερενδάριος Γεώργιος Φάσος, ὁ δικαιοφύλαξ Γεώργιος Φοβνὸς καὶ ὁ γραφέας Λέων Φοβνός, πού συνδέονταν μεταξύ τους με κοινὰ ἐδιαφέροντα καὶ δεσμοὺς φιλίας. Στὸν ἴδιο κύκλο ἀνῆκαν ἐπίσης ὁ Γρηγόριος Κύπριος καὶ ὁ Ἰωάννης Πεδιάσιμος Πόθος, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τους⁶³. Εἶναι, ἐπομένως, εὐλόγο νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Ἰωάννης Σταυράκιος, πού εἶχε συνδεθεῖ με τὸν Κύπριο κατὰ τὴ διάρκεια τῶν σπουδῶν του στὴν Κωνσταντινούπολη, μετεῖχε καὶ ὁ ἴδιος στὸν κύκλο τῶν λογίων τῆς Θεσσαλονίκης, ὀρισμένοι τουλάχιστον ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶχαν ἐπίσης σπουδάσει στὴ Βασιλεύουσα καὶ εἶχαν ἀκολουθήσει ἀντίστοιχη σταδιοδρομία.

Ἀναφέραμε ἤδη ὅτι ὁ Σταυράκιος συντάξε *Λόγο* γιὰ τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου Δημητρίου καὶ *Στιχηρὸν* πρὸς τιμὴν τοῦ ἴδιου ἁγίου. Στὴ θεματικὴ ὁμάδα κειμένων πρὸς

58 Βλ. Alice-Mary TALBOT, *The Correspondence of Athanasius I Patriarch of Constantinople. Letters to the emperor Andronicus II, members of the imperial Family, and officials* [CFHB 7], Οὐάσινγκτον 1975, Ἐπιστολὴ 16 καὶ σχόλια 321. Τὴν καταγωγὴ τοῦ Σταυρακίου ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη πού πιθανολογεῖ ὁ LAURENT, *Regestes*, ἀρ. 1678, 470, δέχονται με πολλὲς ἐπιφυλάξεις οἱ συντάκτες τοῦ *PLP*, ἀρ. 26708.

59. TURYN, *Dated Manuscripts*, τόμ. 1, 74-78. Βλ. καὶ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ, Οἱ ἀπαρχές, 140 καὶ σημ. 1. Βλ. καὶ πρὸ πάνω, καὶ σημ. 33.

60. Βλ. πρὸ πάνω, 383-384.

61. ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΤΑΥΡΑΚΙΟΣ, *Στιχηρὸν*, ἔκδ. Ἰ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ἰωάννης Σταυράκιος καὶ Δημήτριος Βεάσκος, *Viz.Vrem.* 13, 1907, 493-495. Γιὰ τὸν Βεάσκο, βλ. *PLP*, ἀρ. 2541.

62. Βλ. πρὸ πάνω, 380.

63. Τοῦ Ἰωάννη Πεδιάσιμου Πόθου με τὸ Γεώργιο Φοβνὸς καὶ με τὸ Δημήτριο Βεάσκο: βλ. *Pediasimi, Theodori Pediasimi eiusque amicorum quae exstant*, ἔκδ. M. TREU, Programm des Victoria-Gymnasiums zu Potsdam, Potsdam 1899, 44, 45. Τοῦ Γεωργίου Κυπρίου με τὸ Δημήτριο Βεάσκο καὶ τὸν Ἰωάννη Πεδιάσιμο: βλ. Ἐπιστολὴ 7, Ἐκκλ. Φάρος 1, 1908, 413 καὶ Ἐπιστολὴ 35, Ἐκκλ. Φάρος 1, 1908, 431. Γιὰ τὸν κύκλο αὐτό, βλ. TURYN, *Dated manuscripts*, τόμ. 1, 75-77.

τιμὴν ἁγίων τῆς Θεσσαλονίκης ἀνήκει καὶ ὁ *Λόγος* στὴν ἁγία Θεοδώρα⁶⁴. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι καὶ οἱ δύο *Λόγοι* συντάχθηκαν γιὰ νὰ ἐκφωνηθοῦν τὴν ἡμέρα τῆς ἐορτῆς τῶν ἁγίων⁶⁵. Ὁ Σταυράκιος συνέθεσε ἐπίσης τὸν ἀνέκδοτο ὕμνο στὸν ἅγιο Νικόλαο⁶⁶ καὶ τὸν ἐπίσης ἀνέκδοτο ἀκόμα *Ἐγκώμιον* γιὰ τὴν ὁσία Θεοδοσία⁶⁷. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ λακωνικότητα τῶν ἐπιστολῶν του, ὅπως τουλάχιστον συνάγεται ἀπὸ παραπέρηση τοῦ Γρηγορίου Κυπρίου⁶⁸, στὰ φιλολογικὰ ἔργα του ὁ Σταυράκιος ἐπιδεικνύει τὶς ρητορικὲς του ἱκανότητες. Ἡ παραπέρηση αὐτὴ ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ *Ἐγκώμιον* τῆς ἁγίας Θεοδοσίας, ἢ σύνταξη τοῦ ὁποίου θὰ μᾶς ἀπασχολήσει στὴ συνέχεια.

Ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι *Λόγοι*, τὸ *Ἐγκώμιον* ἐκφωνήθηκε κατὰ τὴν ἡμέρα ἀνάμνησης τῆς ὁσίας⁶⁹. Κατὰ τὸ συναξαριακὸ *Βίο*, ἡ ὁσία μαρτύρησε στὴν Κωνσταντινούπολη κατὰ τὴν πρώτη περίοδο τῆς Εἰκονομαχίας, ὅποτε ἐπικεφαλῆς ὁμάδος πιστῶν ἀντιπάχθηκε στὴν καταστροφή τῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ στὴ Χαλκὴ Πύλη⁷⁰. Οἱ μαρτυρίες περι-

64. ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΤΑΥΡΑΚΙΟΣ, *Λόγος εἰς Θεοδώραν*, ἔκδ. E. KURTZ, Des Klerikers Gregorios bericht über Leben Wunderthaten und Translation der Hl. Theodora von Thessalonich nebst der Metaphrase des Joannes Staurakios, *Mémoires de l'Académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg*, VIIIe série, Ἄγ. Πετροῦπολη 1902, 50-70· βλ. καὶ Σ. Α. ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ, *Ὁ βίος τῆς ὁσιομυροβλύτιδος Θεοδώρας τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ, Δίγνησι περὶ τῆς μεταθέσεως τοῦ τιμίου λεψάνου τῆς ὁσίας Θεοδώρας* [Ἱερὰ Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, Κέντρον ἁγιολογικῶν Μελετῶν 1], Θεσσαλονίκη 1991, 33.

65. ΣΤΑΥΡΑΚΙΟΣ, *Λόγος εἰς τὰ θαύματα ἁγίου Δημητρίου*, 335.24-26: ἀπειταμιεύετό μοι τὸ τῆς λογικῆς νάρδου ἀλάβαστρον εἰς τὴν ἡμέραν σοι τοῦ ἐνταφιασμοῦ, καθ' ἣν δηλαδὴ τὸ μαρτυρικόν σου τέλος πανηγυρίζομεν. Ο ἸΔΙΟΣ, *Λόγος εἰς Θεοδώραν* 50.6-7: πρόκειται τοίνυν καὶ ἡμῖν, ὧ παρόντες, ὑπόθεσις πανηγύρεως καὶ ἐορτῆς ἀφορμή.

66. Τὸ κείμενο παραμένει ἀνέκδοτο. Γιὰ τὸν κώδικα *Vat. Palat. gr. 138*, τοῦ 14ου αἰ., βλ. F. D'AIUTO, Un manoscritto inno grafico del secolo XIV: il Vaticano Palatino greco 138, *RSEB* n.s. 28, 1991, 151-152 καὶ 167.

67. *BHG* 1774a.

68. *Τὸ μὲν πρὸς ἡμᾶς σου γράμμα -Λακωνικόν, ἐγὼ δὲ ἄρα πολυλόγος τις καὶ ὡς Ὅμηρος εἶπη ἀμετροεπής*. Ἐπιστολὴ 11 (TREU), 101 = Ἐπιστολὴ 106, *Ἐκκλ. Φάρος* 3, 1909, 38.

69. Τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα ἔχει ὡς ἑξῆς *ὡς μὴ ζημιωθεῖεν οἱ ἀκροώμενοι*: κώδικας *Ἰβήρων 592*, φ.70ν. Γιὰ τὴν παράθεση ἀποσπασμάτων ἀπὸ τὸ κείμενο χρησιμοποιεῖται ὁ κώδικας *Ἰβήρων 592* (4712) τοῦ 14ου αἰῶνα, φφ. 69^v-70^f. Βλ. Σπ. ΛΑΜΠΡΟΣ, *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἑλληνικῶν κωδίκων*, τόμ. Β', Καίμπριτζ 1900, 178-179. Εὐχαριστῶ θερμὰ τὸ συνάδελφο Ζήση Μελισσάκη ποῦ εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μελετήσει ἐπὶ τόπου τὸν κώδικα καὶ νὰ συμπληρώσει τὴν περιγραφὴ τοῦ Λάμπρου.

Σχετικὰ μὲ τὴν ἡμέρα μνήμης τῆς ὁσίας, βλ. Eleonora KOUNTOURA-GALAKE, 29 May 1453: The Fall of Constantinople and the Memory of the Enigmatic St Theodosia: A Strange Coincidence, στὸ *Congreso Internacional Constantinopla 550 Años desde su caída* (Granada 4-6 de diciembre de 2003), ὑπὸ ἔκδοσιν.

70. H. DELEHAYE, *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae (=Propylaeum ad Acta Sanctorum mensis Novembris)*, Βρυξέλλες 1902, 828-830. Βλ. C. MANGO, *The Brazen House: A Study of the Vestibule of the Imperial Palace of Constantinople*, Κοπεγχάγη 1959, 118. Πβ. ἐπίσης R. CORMACK, *Women and Icons, and*

γυπτῶν, πού ἐπισκέφθηκαν τὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ τὸν 13ο αἰῶνα καὶ ἐξῆς καὶ προσκύνησαν τὸ σκῆνωμά της, καὶ ἡ εἰκονογραφία της, πού ἀναπτύχθηκε τὴν ἴδια ἐποχὴ, ὑποδεικνύουν ὅτι ἡ λατρεία της γνώρισε ιδιαίτερη ἀνθησιὴ στὴ Βασιλεύουσα κατὰ τὴν Παλαιολόγεια ἐποχὴ⁷¹. Ἡ ὁσία Θεοδοσία τῆς Χαλκῆς Πύλης ὑποκατέστη τὴν ὁμωνυμὴ της μάρτυρα ἀπὸ τὴν Καισάρεια καὶ ἀπὸ τὸν 14ο αἰῶνα συμπεριελήφθη στὴν ὁμάδα ὁμολογητῶν τῆς ὀρθῆς πίστεως πού παρίστανται σὲ εἰκόνες ἀφιερωμένες στὸ «Θρίαμβο τῆς Ὁρθοδοξίας»⁷². Ὡς σημειωθεῖ ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Σταυράκιο, τοῦ ὁποῦ τοῦ ἔργο εἶχε μεγάλη ἀπήχηση, ἐφόσον σώζεται σὲ 19 χειρόγραφα, ἐγκωμιστικὸ λόγο πρὸς τιμὴν τῆς Θεοδοσίας συνέταξε στὶς ἀρχὲς τοῦ 14ου αἰ. ὁ Κωνσταντῖνος Ἀκροπολίτης⁷³, ὁ ὁποῖος εἶχε σθεναρὰ ἀντισταθεῖ στὴν Ἑνωσιὴ τῶν Ἐκκλησιῶν.

Μολονότι κείμενα μὲ ἀντιλατινικὸ περιεχόμενον συντάσσονταν ὄχι μόνο μεταξὺ τοῦ 1274 καὶ τοῦ 1282, ὅποτε ὁ Ἀνδρόνικος Β΄ ἀκύρωσε τὴν Ἑνωσιὴ τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ 14ου αἰῶνα, «ἡ συγγραφὴ ἀγιολογικῶν κειμένων αὐτῆ τὴν ἐποχὴ εἶναι σχεδὸν ἀποκλειστικὰ ἔργο λογίων, ἐνθερμῶν ὀρθοδόξων καὶ ἀνθενωτικῶν»⁷⁴. Στὸ πλαίσιο αὐτό, τὸ ἐγκώμιο τῆς Θεοδοσίας ἀπὸ τὸ Σταυράκιο μπορεῖ νὰ ἐνταχθεῖ στὸ κλίμα λατρείας τῆς ὁσίας ὡς συμβόλου ὀρθοδοξίας. Ἐξάλλου, τὸ ἀγιολογικὸ θέμα ἀνασύρει τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς Εἰκονομαχίας πού, προσαρμοσμένη στὶς συνθηκὲς διαμάχης μεταξὺ τῶν ἐνωτικῶν καὶ τῶν ἀνθενωτικῶν, χαρακτηρίζει καὶ ἄλλα κείμενα πού κυκλοφόρησαν ἄνώνυμα κατὰ τὴ βασιλεία τοῦ Μιχαὴλ Η΄⁷⁵.

Women in Icons, στὸ Liz JAMES (ἐκδ.), *Women. Men and Eunuchs gender in Byzantium*, Λονδίνο-Νέα Ὑόρκη 1997, 25 κ.έ.

71. Γιά τοὺς περιηγητές, βλ. G. P. MAJESKA, *Russian Travelers to Constantinople in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, Οὐάσιγκτον 1984, 347-351. Γιά τὶς ἀπεικονίσεις τῆς Θεοδοσίας, βλ. Doula MOURIKI, *Portraits of St Theodosia in Five Sinai Icons*, στὸ *Θυμίαμα στὴ μνήμη τῆς Λασκαρίνας Μπούρα*, Ἀθήνα 1994, 213-219 καὶ Χρυσάνθη ΜΠΑΛΤΟΓΙΑΝΝΗ, *Εἰκόνα τῆς ἁγίας Θεοδοσίας τῆς Κωνσταντινουπολίτισσας στὴ Νάξο*, *ΔΧΑΕ* 22, 2001, 215-226.

72. MOURIKI, *Portraits of St Theodosia*, 218.

73. *Λόγος εἰς τὴν ἁγίαν ὁσιομάρτυρα Θεοδοσία* (BHG 1774), PG 140, 893C-936B.

74. Alice-Mary TALBOT, *Old Wine in New Bottles: The Rewriting of Saints' Lives in the Palaeologan Period*, στὸ S. CÚRCIC - Doula MOURIKI (ἐκδ.), *The Twilight of Byzantium: Aspects of Cultural and Religious History in the Late Byzantine Empire* (Papers from the Colloquium Held at Princeton University 8-9 May 1989), Princeton, New Jersey 1991, 17.

75. Βλ. S. LILLA, *Un opuscolo polemico anonimo contro il Patriarca Becco di Costantinopoli (1275-1282)*, *Byzantion* 40, 1970, 75-89. Βλ. ἐπίσης καὶ Eleonora KOUNTOURA-GALAKE, *Constantine V Kopronymos or Michael VIII Palaiologos the New Constantine? The Anonymous Encomium of Saint Theodosia*,

Οί διαθέσιμες μαρτυρίες δὲν ἐπαρκοῦν ὥστε νὰ ὑποστηρικθῆι μὲ βεβαιότητα ὅτι ὁ Σταυράκιος εἶχε ἀποδοκιμάσει δημόσια τὴν αὐτοκρατορικὴ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ καὶ ὅτι αὐτὸς ἦταν ὁ λόγος ποὺ τὸν ὀδήγησε στὴ Θεσσαλονίκη. Ἡ πόλη βρισκόταν, βέβαια, ὑπὸ τὴν πνευματικὴ ἐποπτεία τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ ἡ μητρόπολη λειτουργοῦσε ὡς πόλος συσπείρωσης λογίων⁷⁶. Στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀντίθετα, κυριαρχοῦσε ἀτμόσφαιρα διωγμῶν, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὰ γραφόμενα τοῦ Γεωργίου-Γρηγορίου Β΄ Κυπρίου, ἀλλὰ καὶ τοῦ Γεωργίου Παχυμέρη.

Παρά τὴν ἀμφιλεγόμενη ἀρχικὰ στάση του στὸ ζήτημα τῆς Ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, ὁ Κύπριος θεωρεῖται ἀνθενωτικός⁷⁷. Ὁ ἴδιος, ὡστόσο, ἀπέφευγε νὰ ἐκφρασθῆι εὐθέως γιὰ τὴν *καινοτομίαν περὶ τὰ δόγματα*⁷⁸ καὶ προτιμοῦσε νὰ διατυπώνει τὶς ἀπόψεις του ἔμμεσα, μὲ ρητορικοὺς τρόπους⁷⁹. Ὅπως, ὁμοίως, ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ στὴν *Αὐτοβιογραφία* του, κατὰ τὴν περίοδο τῆς μεγάλης ἀναταραχῆς στὴ Βασιλεύουσα κυριαρχοῦσε φόβος ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ: *οἱ περὶ τὸ ζῆν ἀπεῖρξαν φόβοι οὓς αὐτῶ τε καὶ πολλοῖς ἑτέροις ἢ περὶ τὰ δόγματα καινοτομία καὶ ἡ τῆς ἐκκλησίας ἐπέστησε ζάλη*⁸⁰. Ἰδιαιτέρα χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ σκηνὴ φόβου μέχρι θανάτου στὴν περίπτω-

Σύμμεικτα 15, 2002, 193, ὅπου διατυπώθηκε ἀρχικὰ ἡ ἄποψη γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ κλίματος τῆς εἰκονομαχίας στὰ χρόνια τοῦ πρώτου Παλαιολόγου αὐτοκράτορα ὡς ἔμμεση ἀναφορὰ στὴ διαμάχη μεταξὺ τῶν ἐνωτικῶν καὶ τῶν ἀνθενωτικῶν. Γιὰ τὸ εἰκονομαχικὸ λεξιλόγιο καὶ τὶς εἰκονομαχικὲς ἀναπαραστάσεις ποὺ χρησιμοποιήθηκαν ἀπὸ τοὺς Ἀνθενωτικούς, βλ. ἐπίσης Ἡ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ, *Απὸ τὴν εἰκόνα τῆς μοναχῆς Ευφροσύνης στον Βίο των ὁσίων του Μεγάλου Σπυλαίου: Ἡ ἱστορία μιᾶς κατασκευῆς, στὸ Ο Μοναχισμὸς στην Πελοπόννησο 4ος-15ος αἰ.* [ΕΙΕ/ΙΒΕ Διεθνὴ Συμπόσια 14], Αθήνα 2004, 147-198 καὶ εἰδικὰ 159-162.

76. Πβ. Β. ΚΑΤΣΑΡΟΣ, *Γράμματα καὶ πνευματικὴ ζωὴ στὴ Βυζαντινὴ Θεσσαλονίκη, στὸ Ι. Κ. ΧΑΣΙΩΤΗΣ (ἐπιμ.), Τοῖς ἀγαθοῖς βασιλεύουσα Θεσσαλονίκη: Ἱστορία καὶ Πολιτισμὸς, Β΄: Τοπογραφία καὶ Τέχνη, Ἐκπαίδευση καὶ Πνευματικὴ Ζωή, Θεσσαλονίκη 1997, 192-213, ὅπου σημειώνεται ὅτι κατὰ τὸ δεῦτερο μιστὸ τοῦ 13ου αἰῶνα ἀναπτύσσονται δύο παράλληλες πνευματικὲς τάσεις στὴ Θεσσαλονίκη, μία θρησκευτικὴ, ποὺ ἐκφράζεται μὲ τὴν ἀγιολογία καὶ τὴν ὕμνογραφία, καὶ μία κοσμικὴ, ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὴν κλασικὴ ἀρχαιότητα. Ὁ ἴδιος κατατάσσει τὸ Σταυράκιο στοὺς «ἐλάσσονες δημιουργοὺς».*

77. ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, VII.14: III. 53.30-55.5. Τὸ ἐγκώμιο ἄλλωστε ποὺ ἀφιέρωσε στὸν Μιχαὴλ Η΄ χρονολογεῖται πρὶν ἀπὸ τὴ Σύνοδο τῆς Λυόν. Βλ. C. N. CONSTANTINIDES, *Byzantine Scholars and the Union of Lyons (1274)*, στὸ R. BEATON - Charlotte ROUECHÉ (ἐκδ.), *The Making of Byzantine History. Studies dedicated to Donald M. Nicol*, Λονδίνο 1991, 88-89.

78. *Αὐτοβιογραφία*, 187. Γιὰ τὴν στάση τοῦ Κυπρίου στὴν ἐνωτικὴ πολιτικὴ, βλ. ἐπίσης Α. ΡΑΠΑΔΑΚΗΣ, *Crisis in Byzantium. The Filioque Controversy in the Patriarchate of Gregory II of Cyprus (1283-1289)*, Νέα Ὑόρκη 1983, 34-40.

79. ΛΑΙΟΥ, *Correspondence of Gregorios Kyprios*, 107.

80. *Αὐτοβιογραφία*, 187. Πβ. ἐπίσης ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ, *The Anonymous Encomium of Saint Theodosia*, 192-193.

ση του Θεοδώρου Κότυος, όπως την περιγράφει ο Παχυμέρης⁸¹, την εποχή που οι διωγμοί στην Κωνσταντινούπολη είχαν λάβει δραματική έκταση⁸². Οί φόβοι αυτοί εμπόδισαν το Γεώργιο Κύπριο, όπως πιθανώς και άλλους συγχρόνους του, να εκφράζουν ελεύθερα και απερίφραστα τις απόψεις τους.

Σε επιστολή του προς το Σταυράκιο, ο Κύπριος αποκαλεί το φίλο του «σοφόν τε ἄμα καὶ εὐλαβῆ»⁸³, υπονοώντας ενδεχομένως τη θέση που είχε λάβει ο Σταυράκιος για το ζήτημα της Ένωσης. Σε άλλη επιστολή προς το Σταυράκιο, ο Κύπριος επισυνάπτει αντίγραφα αυτοκρατορικών αποφάσεων, που αφορούσαν «δικαιώματα» που ο Σταυράκιος είχε ἀπωλέσει, επειδή ο αυτοκράτορας δὲν είχε ἀνανεώσει τὴν ἰσχύ τους: *Τὰ πρακτικὰ καὶ ὑμέτερα δικαιώματα ἀπερρηκτότα τῷ χρόνῳ, καὶ ἦν εἶχεν ἰσχύν ἀποβεβληκόντα, κατελίπετε μὲν ὑμεῖς, ἵνα προβάς ἐν αὐτοῖς θεῖος βασιλικὸς ὀρισμὸς τὴν πάλαι αὐτοῖς ἐπανασώσῃται δύναμιν, καὶ οἶον ἔμβια τὸ δεύτερον καταστήσῃ. Προέβη δὲ οὐδαμῶς οὐδὲ κατέστησεν*⁸⁴. Ἀπὸ τὴν ἴδια επιστολὴ ἀναδεικνύεται μὲ σαφήνεια τὸ κλίμα ἀπελπισίας καὶ φόβου στὴ Βασιλεύουσα: *ζῶ καὶ ἐγὼ· εἰ δὲ ἐρῶ, ὅτι καλῶς, τῆς συνθηεῖας χάριν ἐρῶ, οὐ τῆς ἀληθείας.* Ἡ ἀτμόσφαιρα ἀπασχολεῖ τὸν Κύπριο καὶ σὲ ἄλλη επιστολή, ὅπου ἐξηγεῖ στὸ Σταυράκιο ὅτι εἶχε σταματήσει νὰ τοῦ γράφει ἐξαιτίας τῆς «βαρύτητας τοῦ καιροῦ» (*ὅτε καὶ τὰ πρὸς ἀλλήλους ἡμᾶς (ἡμῖν κατὰ Τρεῦ) ἀνομιλῆτα ἔμενον, εἴκοντα καὶ αὐτὰ τῇ βαρύτητι τοῦ καιροῦ*), ἐνῶ μόλις παραμερίσθηκε τὸ «ἐμπόδιον» ἄρχισε καὶ πάλι ἡ ἀκώλυτη ἀλληλογραφία: *ὅπου γε τὸ ἐμπόδιον οὐκ οἶον καὶ λανθάνειν ἐστίν; ἀλλ' ἐπειδὴ περ ἐκεῖνο, ὅτι περ (ὅτι ποτὲ κατὰ Τρεῦ) ἄρα καὶ ἦν, ἐκποδῶν ἐγένετο νεύσει Θεοῦ, πάροδος δὲ ἤδη τοῖς ἡμετέροις γράμμασιν ἀκωλύτοις μεθ' ὅτουοῦν (sic) ἴκειν πρὸς σε*⁸⁵. Ἀπὸ τὸ ἀπόσπασμα διαφαίνεται ὅτι οἱ συντάκτες τῶν επιστολῶν ἦταν ἰδιαίτερα προσεκτικοὶ στὴ γραπτὴ διατύπωση τῶν ἀπόψεών τους, ἴσως ἐπειδὴ ἀσκούνταν ἔλεγχος τῆς ἀλληλογραφίας. Μὲ τὴν ἔκφραση, ἐξάλλου, τὸ

81. ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, VI.24: II. 615.8-10: *ὁ δ' οὐκ ἔφθη δεθεῖς καὶ τῷ φόβῳ διαπεφώνηκε καί, φόρτος ἐλεεινὸς ἀρθεῖς, πολλῶν βλεπόντων, τῇ γῇ παρεδίδοτο.* Βλ. καὶ Εὐδ. Θ. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, Ὁ Ἰωάννης Ἀγγελὸς Δούκας καὶ ἡ οἰκογένειά του, *Βυζαντινὰ* 17, 1994, 278.

82. *τὰ δ' ἐκεῖνῳ τότε πραττόμενα δακρύοις μᾶλλον ἢ μέλανι γράφειν ἦν ἄξιον.* ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, VI.24: II.611.15-16. Στ. ΛΑΜΠΑΚΗΣ, *Γεώργιος Παχυμέρης: Πρωτεύδικος καὶ Δικαιοφύλαξ. Εἰσαγωγικὸ Δοκίμιο* [ΕΙΕ/ΙΒΕ Μονογραφίαις 4], Αθήνα 2004, 90.

83. Ἐπιστολὴ 11 (Τρεῦ), 101 = Ἐπιστολὴ 106, Ἐκκλ. Φάρος 3, 1909, 39.

84. Ἐπιστολὴ 1 (Τρεῦ), 94 = Ἐπιστολὴ 14, Ἐκκλ. Φάρος 1, 1908, 419. Ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ προκύπτει ἡ ἐνασχόληση τοῦ Κυπρίου μὲ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Σταυρακίου στὴν Κωνσταντινούπολη. Γιὰ ἄλλες περιπτώσεις μεσολάβησης τοῦ Κυπρίου στὸν αὐτοκράτορα γιὰ ὑποθέσεις τρίτων, βλ. ΛΑΙΟΥ, *Correspondence of Gregorios Kyprios*, 99-100.

85. Ἐπιστολὴ 7 (Τρεῦ), 98 = Ἐπιστολὴ 76, Ἐκκλ. Φάρος 3, 1909, 14.

ἐμπόδιον ... ἐκποδὼν ἐγένετο ὁ Κύριος ὑπαινίσσεται, κατὰ τὴν ἄποψή μου, τὸ θάνατο τοῦ Μιχαὴλ Η΄ ἢ ἐπιστολὴ αὐτῆ, ἐπομένως, θὰ μπορούσε νὰ χρονολογηθεῖ μετὰ τὸ θάνατο τοῦ αὐτοκράτορα στὶς 11 Δεκεμβρίου 1282.

Ἡ στάση τοῦ Σταυρακίου στὸ ζήτημα τῆς ἔνωσης τῶν Ἐκκλησιῶν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνιχνευθεῖ στὰ ἔργα του, ὅπου ἡ συνεχὴς ἀναφορὰ στὸ Τριαδικὸ σχῆμα παραπέμπει στὶς συζητήσεις περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Στὸ *Στιχηρὸν* ὁ Σταυράκιος ἀναφέρεται στὴ χάρι τῆς Τριαδικῆς θεότητος ἢ ἀγγελος ἢ κυπρίζουσα ταῖς διαφόροις τοῦ πνεύματος χάρισι ... τὸν γὰρ θεάνθρωπον Λόγον τοῦ πανυψίστου πατρὸς ὡς ἐκείνου γνήσιος δοῦλος⁸⁶. Τὸ θέμα ἐπανέρχεται στὸ Λόγο γιὰ τὸν ἅγιο Δημήτριο: Ἐχομεν ἰδοῦ τὸν μέγαν σὲ Θεοῦ Στρατάρχην, Δημήτριε, ... καὶ Λοῦπον καὶ Νέστορα, τοὺς γνησιωτάτους σοὶ καὶ συμμάρτυρας ... Καὶ μὴ ἀποκάμωτε οἱ τρεῖς τῆς Τριάδος ὑπέρμαχοι, ἢ τριπλομος μαρτυρικὴ σφενδόνη Χριστοῦ, τοὺς καθ' ἡμῶν τριστάτας, νοουμένους ἅμα καὶ αἰσθητοὺς, βάλλοντες λιθοβολίαις τοῦ Πνεύματος⁸⁷. Κλείνοντας τὸ Λόγο του, συνοψίζει τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὴν ἐνιαία Τριαδικὴ θεότητα: εἰς δόξαν καὶ αἴνεσιν Πατρὸς, Υἱοῦ καὶ Ἁγίου Πνεύματος, τῆς μιᾶς Θεότητος καὶ Κυριότητος καὶ Δυνάμεως⁸⁸.

Τὸ ἀνέκδοτο ἀκόμα ἔργο του γιὰ τὴν ὁσία Θεοδοσία ὑμνεῖ τὴν Ὁρθοδοξία, ἐνῶ παράλληλα ἐπαναλαμβάνονται οἱ θέσεις γιὰ τὴν Τριαδικὴ θεότητα. Ἀναφέρει χαρακτηριστικά: ὡς ἐπὶ περυγῶν ἀνέμων τῆς αὔρας τοῦ θείου πνεύματος ἢ μεγάλη τῶ μαρτυρίῳ τοῖς οὐρανοῖς ἀνεπέτασεν (Ἰβήρων 592, φ. 70^ρ): τὸ κληροδόχημα τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὃ τῶ οἰκείῳ περιεποιήσατο αἵματι (Ἰβήρων 592, φφ. 71^ν-72^ρ). Ἀπὸ τὶς ἐνδείξεις αὐτὲς καὶ τὶς ἀναφορὲς στὴ μοναδικὴ θέσι τῆς Ὁρθοδοξίας ὡς πρὸς τὸ δόγμα καὶ τὸ σωτηριολογικὸ τῆς μήνυμα⁸⁹, εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποθέσουμε εὐλόγα ὅτι ὁ Σταυράκιος συμπαρατάχθηκε μετ' ἄλλους ἀνθενωτικὸς λογίους στὴ μείζονα ἐκκλησιαστικὴ καὶ θεολογικὴ διαμάχη τῆς ἐποχῆς.

Συνοψίζοντας τὰ ὅσα λέχθηκαν φαίνεται ὅτι ὁ λόγιος καὶ ἀνώτερος ἐκκλησιαστικὸς ἀξιωματοῦχος τῆς μητρόπολης Θεσσαλονίκης Ἰωάννης Σταυράκιος εἶχε μαθη-

86. ΣΤΑΥΡΑΚΙΟΣ, *Στιχηρὸν*, 494, στ. 6-7, 14-16

87. ΣΤΑΥΡΑΚΙΟΣ, *Λόγος εἰς τὰ θαύματα ἁγίου Δημητρίου*, 376.4-9.

88. *Ὁ.π.*, 376.21-22.

89. φ. 69^ν: ὀρθοδοξίας στήλη, φ. 72^ρ: ἦν ὅτε καὶ ταῖς νεφώσεσι τῶν σκοτεινοτάτων αἰρέσεων τὸ τῆς ἀληθείας φέγγος ταῖς τοῦ ὀρθοῦ τῶν δογμάτων λαμπρότησι φαιδρυνόμενον, φ. 72^ν: Τὴν ἐπιγγελημένην δὲ κληροδοτεῖται ὁ περιούσιος καὶ θεῖος λαὸς τὴν τῶν δογμάτων ὀρθότητα, φημί, καὶ ἀκρίβειαν, ὡς πόλιν ζῶντος Θεοῦ. Ὁ συμβολικὸς δεσμὸς τῆς ὁσίας Θεοδοσίας μετ' Ὁρθοδοξία βρῖσκει τὴν ἀπόλυτην ἔκφρασή του στὴ γνωστὴ εἰκόνα μετ' Ὁρίαμβο τῆς Ὁρθοδοξίας, τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 14ου αἰῶνα, ποῦ βρῖσκεται στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο· βλ. ΜΟΥΡΙΚΙ, *Portraits of St Theodosia*, 218 καὶ σημ. 32.

τεύσει στο κλίμα τῆς σχολῆς τοῦ Γεωργίου Ἀκροπολίτη, ἴσως καὶ στο ἀντίστοιχο τοῦ Μανουὴλ Μάξιμου Ὀλόβωλου. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν σπουδῶν του συνδέθηκε μὲ δεσμοὺς φιλίας μὲ τὸ Γεώργιο-Γρηγόριο Β΄ τὸν Κύπριο· οἱ ἐπιστολὲς τοῦ τελευταίου ἀποτελοῦν πηγὴ πληροφοριῶν γιὰ τὸ καρτοφύλακα τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπως ἐπίσης ἀποτυπώνουν τὸ δυσάρεστο κλίμα στὴν πρωτεύουσα τὴν ἐποχὴ τῆς διαμάχης μεταξὺ τῶν ἐνωτικῶν καὶ τῶν ἀνθενωτικῶν. Τὸ κλίμα αὐτὸ ὁ Ἰωάννης Σταυράκιος τὸ γνώρισε καὶ τὸ ἔζησε ἀπὸ κοντά, γιὰ τὸν Κύπριο τὸ μνημονεύει στὶς ἐπιστολὲς του. Ἡ λογοκρισία καὶ ὁ αὐστηρὸς ἔλεγχος τῶν γραπτῶν κειμένων στὴν Κωνσταντινούπολη ἀναμφίβολα ὀδήγησαν πολλοὺς στὴ φυγὴ. Γύρω στὸ 1280, τὴν ἐποχὴ ποὺ ὁ ἱστορικὸς «προτιμᾷ νὰ τὴν περιγράψει μὲ δάκρυα καὶ ὄχι μὲ μελάνι»⁹⁰, ἴσως καὶ λίγο νωρίτερα, ὁ Σταυράκιος καταφεύγει στὴ Θεσσαλονίκη, ἡ μητρόπολη τῆς ὁποίας λειτούργησε ὡς πόλος συσπείρωσης λογίων. Ἡ γενικότερη στάση τοῦ Σταυρακίου, οἱ συνεχεῖς ἀναφορὲς στὴν ἐνιαίᾳ Τριαδικὴ θεότητα καὶ στὴ μοναδικὴ θέσι τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅπως καὶ τὸ ἔργο του γιὰ τὴν ὁσία Θεοδοσία ὑποδηλώνουν ὅτι συμπαρατάχθηκε μὲ τοὺς ἀνθενωτικὸς λογίους τῆς ἐποχῆς⁹¹.

90. ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, VI.24: II.611.15-16.

91. Ὁφείλω καὶ ἀπὸ τὴ θέσι αὐτὴ νὰ εὐχαριστήσω τοὺς ἀνώνυμους κριτὲς ποὺ διάβασαν καὶ βελτίωσαν τὴν ἐργασία μου.